

บทที่ ๔

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๔.๑ สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง พัฒนาการแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต : เหตุผลที่พุทธศาสนาปฏิเสธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต และเพื่อวิเคราะห์เหตุผลที่พุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดเรื่องปฐมธาตุ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๔.๑.๑ พัฒนาการแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต

“ปฐมธาตุคืออะไร ?” คำถามนี้ ทางพระพุทธศาสนามีได้ให้คำจำกัดความแก่ “ปฐมธาตุ” ไว้โดยตรง ด้วยเหตุที่ว่า “ปฐมธาตุของโลกและชีวิต” ถูกจัดเข้าอยู่ในประเด็นเรื่อง อภิปรัชญา (Metaphysics) อย่างไรก็ตาม ในเชิงปรัชญาแล้ว ปฐมธาตุ หมายถึง ส่วนประกอบดั้งเดิมที่สุดของจักรวาลที่ใช้สำหรับสร้างโลกและจักรวาล ซึ่งปรากฏเป็นคำศัพท์ภาษาอังกฤษหลากหลายคำแตกต่างกันไปตามรูปศัพท์ ทว่ายังคงความหมายดั้งเดิมเอาไว้ว่าเป็น “ปฐมธาตุ” มีคำว่า เฟิร์สพริ้นซิเพิล (first principle) และ เฟิร์สเอลิเมนต์ (first element) เป็นต้น

“ปฐมธาตุของโลกและชีวิตในคัมภีร์พระเวท” คัมภีร์พระเวท (Vedas) เป็นแหล่งรวมแห่งความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ (worldview) และ ชีวิตทัศน์ของมนุษย์ในยุคสมัยนั้นเป็นอย่างมาก ถือกำเนิดขึ้นในระหว่างช่วงที่ชาวอารยัน (Aryan) อพยพเข้าสู่อินเดียทางเหนือ (northern India) โดยมีช่วงอายุที่นักวิชาการต่างก็ได้สันนิษฐานไว้ค่อนข้างกว้างมากคือตั้งแต่ ๔,๐๐๐ ปี ไปจนถึง ๑,๒๐๐ ปี ก่อน คริสตศักราช มีอยู่ ๔ เล่ม ได้แก่ ฤคเวท (Rig-Veda) สามเวท (Sāma-Veda) ยજุรเวท (Yajur-Veda) และอาถรรพเวท (Atharva-Veda) รวมถึงยังแบ่งออกได้ ๔ ส่วนคือ (๑) สंहิตา (๒) พรหมณะ (๓) อารันยกะ และ (๔) อุปนิษัต

ตามทัศนะของพระเวทแล้ว มีทั้งปฐมธาตุแห่งโลกและปฐมธาตุแห่งชีวิต ที่เป็นได้ทั้งฝ่ายนามและฝ่ายรูป “ปฐมธาตุของโลกคือ สัต หรือพรหมัน” ซึ่งเป็นปฐมธาตุฝ่ายนาม เรียกว่า “ปุรุষะ” (premundane purusha) ส่วนปฐมธาตุฝ่ายรูปปรัชญาพระเวทอธิบายผ่านหลักการเรื่อง “ไขของจักรวาล” ว่าในตอนต้นกำเนิดแรกที่สุดที่เป็น “พลังแห่งชีวิตที่อยู่ในเปลือก” (vital force that was enclosed in the shell) และ “เมล็ดพันธุ์ชีวิตสีทองคำ” (golden germ-hiranyagarbha)

“ปฐมธาตุของโลกและชีวิตในคัมภีร์อุปนิษัท” คัมภีร์อุปนิษัทเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์พระเวท คือเป็นเนื้อหาส่วนที่ ๔ ในคัมภีร์พระเวท โดยมีเนื้อหาส่วนที่เป็นปรัชญา และด้วยความที่มีเนื้อหาเป็นปรัชญานี้เองทำให้เป็นแหล่งข้อมูลแห่งใหญ่ที่สามารถนำมาตีความเพื่อตอบคำถามเรื่องปฐมธาตุได้อย่างหลากหลาย

ในปรัชญาอุปนิษัทมีความเชื่อที่มีรากฐานของปรัชญาพระเวท โดยแบ่งปฐมธาตุออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ (๑) ปฐมธาตุฝ่ายนามหรือปุรุष และ (๒) ปฐมธาตุฝ่ายรูป หรือประกฤติ โดยปฐมธาตุฝ่ายนามถูกจัดให้มีความสำคัญในฐานะที่เป็นปฐมเหตุให้กับปฐมธาตุฝ่ายรูป

พรหมันเป็นปฐมธาตุฝ่ายนามหรือเรียกว่า “ปุรุษะ” (premundane purusha) ซึ่งมีลักษณะที่เป็นนามธรรม มิได้มีใครสร้างขึ้น หากแต่เป็นสัจที่มีอยู่ก่อนแล้ว เป็นจิตที่มีความเป็นเอกภาพ เป็นหนึ่งเดียว ทว่าเป็นสิ่งที่สร้างจิตที่มีความหลากหลายได้ พรหมันหรืออาตมัน เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นความจริงอันนิรันดระ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง มีความเป็นตัวตนสากลหรือปรมาตมัน เป็นมูลการณะของสรรพสิ่ง

ปฐมธาตุของโลกและชีวิตฝ่ายรูป หรือประกฤติ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของปุรุษะอีกที ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาที่ว่าด้วยเรื่องของทฤษฎีหลัก ๓ ทฤษฎีด้วยกันของปรัชญาอุปนิษัท คือ (๑) ทฤษฎีกำเนิดโลก (๒) ทฤษฎีกำเนิดชีวิต และ (๓) ทฤษฎีองค์ประกอบพื้นฐานของโลกและชีวิต ในทฤษฎีทั้ง ๓ นี้ ทฤษฎีกำเนิดโลกอธิบายถึงขั้นตอนที่อาตมันสร้างสรรค์เอกภพทั้งมวลขึ้นมา ในขณะที่ทฤษฎีกำเนิดชีวิตกล่าวถึงปฐมชีวิตที่เกิดขึ้น รวมถึงรายละเอียดของสรรพสัตว์ทั้งหลายมีประเภทและกำเนิดของสิ่งมีชีวิตเป็นต้น ลำดับสุดท้ายคือทฤษฎีองค์ประกอบพื้นฐานของโลกและชีวิต กล่าวถึงสาระสำคัญของน้ำในบรรพกาล (primeval waters) ว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานให้กับโลกและชีวิต และยังได้กล่าวถึงพัฒนาการแนวคิดเรื่ององค์ประกอบพื้นฐานของโลกและชีวิตโดยวิวัฒนาการจากเดิมที่มีความเป็นเอกภาพ (monistic) ไปสู่ ความเป็นพหุภาพ (pluristic) อย่างไรก็ตามทฤษฎีทั้ง ๓ ทฤษฎีล้วนมาจากปฐมธาตุฝ่ายรูป หรือ ประกฤตินั่นเอง

“ปฐมธาตุของโลกและชีวิตของปรัชญากรีก” นักคิดของกรีกในก่อนยุคสมัยพระพุทธรเจ้ามี ๒ ท่านด้วยกัน คือ (๑) โฮเมอร์ (Homer) และ (๒) เฮซิออด (Hesiod) สำหรับโฮเมอร์เชื่อว่าเทพเจ้าโอเคียนอสเป็นปฐมธาตุของโลกและชีวิต ส่วนเฮซิออดเชื่อว่าเคออส หรือกลีพ (Chaos) เป็นปฐมธาตุของโลกและชีวิต ปรัชญาทั้งสองมีจุดร่วมเดียวกันคือเป็นแบบ จิตนิยมเชิงพหุเทวภาพ (pluristic Idealism)

นักปรัชญาสำนักไมเลตุส มี ๓ ท่านด้วยกัน ดังนี้ (๑) ธาเลส แห่งไมเลตุส (Thales of Miletus) เสนอว่า “น้ำเป็นปฐมธาตุ” (water is the arche) โดยมีอิทธิพลมาจากความเชื่อดั้งเดิมของ

มนุษย์เรื่องน้ำในบรรพกาลตั้งแต่ยุคอารยธรรมใกล้ลุ่มแม่น้ำอาณาจักรบาบิโลเนีย (Babylonians) (๒) อแนกซิมานเดอร์ (Anaximander) เชื่อว่า ปฐมธาตุคือ “อนันต์” (Boundless as the archē) และเชื่อว่า “มนุษย์คนแรกถือกำเนิดจากสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น” และ (๓) อแนกซิเมเนส (Anaximenes) เชื่อว่า “อากาศ คือปฐมธาตุ” (air was taken to be an arche)

พิทาโกรัส แห่งซามอส (Pythagoras of Samos) เชื่อว่า สรรพสิ่งถูกสร้างขึ้นจาก ตัวเลข (numbers) หรือ หน่วย (units) โดยเสนอว่า ปฐมธาตุคือ “หน่วย” เฮราคลิตุส แห่งเอเฟซุส (Heraclitus of Ephesus) เชื่อว่า “ไฟ” เป็นปฐมธาตุของจักรวาล

นักปรัชญาสำนักอีเลีย ๓ ท่านดังนี้ (๑) เซโนฟานีส แห่ง โคลโลโฟน (Xenophanes of Colophon) เชื่อว่าปฐมธาตุ คือ “พระผู้เป็นเจ้าสูงสุด” (supreme god) (๒) ปาร์เมนิเดส แห่งอีเลีย (Parmenides of Elea) ปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงของเฮราคลิตุส และเชื่อว่า “สัจ” เป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง และ (๓) ซีโน แห่งอีเลีย (Zeno of Elea) ศิษย์ผู้ปกป้องความเห็นของอาจารย์ ปาร์เมนิเดสด้วยวิธีการพิสูจน์บทสรุปของฝ่ายค้านว่าขัดแย้งกันเองในตัว เรียกว่า “ปฏิทรรศน์ของ ซีโน” (Zeno’s Paradoxes)

อิมเพโดเคลส แห่งอักรากัส (Empedocles of Acragas) ปรัชญาเมธีคนแรกที่ประกาศ ทฤษฎีแบบพหุนิยม คือ “ธาตุทั้ง ๔” เป็นปฐมธาตุของโลก อแนกซากอรัส แห่งคลาโซเมเน (Anaxagoras of Clazomenae) แสดงทัศนะว่าปฐมธาตุไม่ควรมีเพียงแต่ธาตุ ๔ เท่านั้น ซึ่งได้แก่ “แก่นแท้ตามธรรมชาติทั้งหมด” โดยมี อนุตรจิต (Nous) เป็นตัวจัดระเบียบของสรรพสิ่ง”

นักปรัชญาสำนักปรมาณูนิยม ๒ ท่านได้แก่ (๑) ลิวซิปปุส (Leucippus) และ (๒) เดโมคริตุส แห่งอับเดรา (Democritus of Abdera) ทั้งคู่เชื่อว่า อะตอม และที่ว่าง เป็นปฐมธาตุของ สรรพสิ่ง จักรวาลก่อตัวขึ้นจากอะตอม

นักปรัชญา ๒ ท่าน คือ โพรทาโกรัส แห่งอับเดรา (Protagoras of Abdera) และ โซเครตีส แห่งเอเธนส์ (Socrates of Athens) มิได้แสดงทัศนะเรื่องปฐมธาตุเอาไว้แต่ประการใด พลาโต แห่งเอเธนส์ (Plato of Athens) มีความเชื่อว่า ปฐมธาตุของโลกและชีวิตคือ “มโนคติหรือแบบ” และท้ายที่สุดคือ อริสโตเติล แห่งสตากิรา (Aristotle of Stagira) เชื่อว่า ปฐมธาตุของโลกและชีวิต คือ “องค์ปฐมกร” (prime mover) หรือพระเจ้า ซึ่งเป็นผู้ขับเคลื่อนแรก ผู้ขับเคลื่อน สรรพสิ่งด้วยความนิ่งสงบ (the Unmoved Mover)

“สรุปพัฒนาการแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต” พัฒนาการที่เกิดขึ้นใน ๓ มิติ ได้แก่ (๑) พัฒนาการในภาพรวม เป็นการฉายภาพกว้างที่สุดของแนวคิดทั้งหมดตั้งแต่ยุคพระเวทมา จนถึงอริสโตเติลในปรัชญากรีก ที่มีทั้งพัฒนาการด้านความเหมือนและความแตกต่าง (๒) พัฒนาการด้านความเหมือน ปรากฏอยู่ในช่วง “ก่อนยุคสมัยพระพุทธเจ้า” คือ แนวคิดทั้ง ๔

ลำดับแรก เริ่มตั้งแต่ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษัทของฮินดู ไปจนถึง โซเมอร์ และ เฮซิออด ในปรัชญากรีกยุคต้น โดยมีความเป็นจิตนิยมเหมือนกัน (๓) พัฒนาการด้านความแตกต่าง ปรากฏอยู่ในปรัชญากรีกทั้งหมด มีธาเลส แห่งไมเลตุส เป็นต้น โดยพบความแตกต่างทั้งด้านรากฐานทางความเชื่อที่ไร้ซึ่งบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งแนวความคิด และด้านความหลากหลายทางทฤษฎีที่มีลีลาไม่ซ้ำ

๔.๑.๒ เหตุผลที่พุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต

“ปฐมธาตุของโลกและชีวิตของปรัชญาอินเดียในสมัยพุทธกาล” ปรัชญาอินเดียแบ่งออกเป็น ๒ สายได้แก่ (๑) อัสติกะ (orthodox) ซึ่งเป็นสายที่นิยมแบบเดิมโดยมีรากฐานความคิดมาจากคัมภีร์ พระเวทย์ และ (๒) นาสติกะ (heterodox) เป็นสายที่นิยมแบบใหม่โดยไม่ยึดกับคัมภีร์พระเวท สายอัสติกะ ประกอบไปด้วยระบบปรัชญา ๖ สำนัก คือ นยายะ ไวเศษิกะ สางขะ โยคะ มิมังসা และเวทานตะ สายนาสติกะ มี ปรัชญา ๓ สำนัก คือ จารวาก พุทธ และเชน แบ่งปรัชญาเหล่านั้นออกเป็น ๓ กลุ่มได้แก่ กลุ่มสสารนิยม กลุ่มจิตนิยม และกลุ่มทวินิยม

ปรัชญากลุ่มสสารนิยม เชื่อว่า ความจริงสุดท้ายในธรรมชาติคือสสาร มีปรัชญานายะ และไวเศษิกะจัดเข้าในกลุ่มนี้โดยเชื่อว่า “ปฐมธาตุของโลกและชีวิตคืออะตอมจำนวนมาก” ปรัชญากลุ่มจิตนิยม เชื่อว่า ความจริงสุดท้ายในธรรมชาติคือจิต มีปรัชญามิมังসা และเวทานตะ สองสำนักพันธมิตรเข้าร่วมโดยพวกเขามีความเชื่อว่า “ปฐมธาตุของโลกและชีวิตคือพรหมัน” ในขณะที่ปรัชญากลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มทวินิยม เชื่อว่า ความจริงสุดท้ายในธรรมชาติเป็นทั้งสสารและจิต มีปรัชญา ๓ สำนักด้วยกันคือ สางขะ โยคะ และเชน โดยสางขะและโยคะมีความเชื่อว่า ปฐมธาตุของโลกและชีวิต มี ๒ ฝ่ายคือ ปฐมธาตุฝ่ายนามเรียกว่า “ปุรุชะ” และปฐมธาตุฝ่ายรูป เรียกว่า “ประภคติ” ส่วนปรัชญาเชน เชื่อว่าปฐมธาตุของโลกและชีวิต เป็นทวิลักษณ์ คือ “ชีวะ และอชีวะ”

“ทัศนะของพุทธศาสนาต่อแนวคิดเรื่องปฐมธาตุ” ปรัชญาพระพุทธศาสนา (Buddhist philosophy) ถือกำเนิดขึ้นโดยพระพุทธเจ้าในช่วงระยะเวลาประมาณ ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล (500 B.C.) ท่ามกลางอิทธิพลทางความคิดและความเชื่อของระบบปรัชญาแบบพราหมณ์อันมี พระเวทเป็นฐาน (Vedic Brahmanism) ซึ่งมีอิทธิพลครอบคลุมอยู่ตลอดทั่วทวีปอินเดีย ทำให้คำสอนของพระพุทธศาสนามีส่วนที่เหมือนและส่วนที่มีความแตกต่างกับของปรัชญาพระเวทและพราหมณ์

พุทธศาสนากล่าวถึงทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดโลกภายในช่วงระยะเวลาหนึ่งในอัครคันถุสตร ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีว่าด้วยความเสื่อมและเจริญของโลกใน กัปปสูตร ที่อธิบายวิวัฒนาการความแปรเปลี่ยนจากช่วงเสื่อมไปสู่ช่วงเจริญหมุนวนอยู่ไม่สิ้นสุด ทำให้ทราบว่พระพุทธศาสนาไม่ยอมรับทฤษฎีความเชื่อเดิมที่ผิด ๆ ของพราหมณ์ตามคติอินเดียโบราณที่ว่า

“พระอิศวรและพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก” นอกจากนั้น พุทธศาสนายังอธิบายทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของชีวิตไว้ด้วย โดยอธิบายวิวัฒนาการชีวิตแรกเริ่มตั้งแต่กละ อัप्พพะ จันเดบโตเป็นร่างกายมนุษย์ในที่สุด

เหตุผลที่ทำให้พุทธศาสนาปฏิเสธแนวคิดเรื่องปฐมธาตุ มีอยู่ ๔ ประการด้วยกันคือ (๑) พุทธศาสนาไม่ใช่เทวนิยม ดังนั้นจึงมีพื้นฐานความคิดที่อิงตามธรรมชาติอย่างแท้จริง ไม่มีพระผู้สร้างใด ๆ (๒) ปฐมธาตุขัดแย้งกับหลักปัจจุสมุปบาท ปฐมธาตุคือธาตุลำดับที่ ๑ ที่ต้องเกิดขึ้นอย่างใดเดี๋ยวก่อนธาตุอื่น ๆ ดังนั้นจึงขัดกับหลักปัจจุสมุปบาทที่อธิบายว่าสรรพสิ่งล้วนอิงอาศัย และเป็นเหตุเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน (๓) ปฐมธาตุขัดแย้งกับหลักสามัญญลักษณะ เพราะมีลักษณะที่เที่ยงแท้ไม่แปรเปลี่ยน ตั้งอยู่โดดเดี่ยว เป็นตัวตน และ (๔) ธาตุ มีอาจแบ่งแยกได้ ดังคำอธิบายในเชิงอภิธรรม มีอวินิพโกรูป และรูปกลาปเป็นต้น ทำให้สามารถสรุปได้ว่า “พุทธศาสนาปฏิเสธการมีอยู่ของ ปฐมธาตุ” ไม่ว่าจะเป็นระดับชีวิต โลก และเอกภพ ก็ตาม

“แนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิตในยุคสมัยปัจจุบัน” ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่ใช้ในการค้นหาคำตอบเรื่องของกำเนิดจักรวาล และเรื่องอนุภาคมูลฐาน ล้วนแล้วแต่มีความเป็นไปได้ของทฤษฎีตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการที่พิสูจน์ไม่ได้ รวมถึงมีข้อจำกัดบางประการอยู่ ถึงกระนั้น นักวิทยาศาสตร์ต่างก็ยื่นข้อเสนอทางวิทยาศาสตร์เรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิตไว้อย่างหลากหลายมี ปฐมธาตุคือพลังงาน อวกาศบริสุทธิ์ และ กลีฟ (chaos) เป็นต้น

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา พบว่า พัฒนาการแนวคิดเรื่องปฐมธาตุของโลกและชีวิต : เหตุผลที่พุทธศาสนาปฏิเสธ เป็นองค์ความรู้ที่สำคัญในแง่ของการศึกษาประวัติศาสตร์แห่งแนวความคิดที่สำคัญอันเป็นรากฐานให้กับคำสอนของพระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาปัญญาให้กับพุทธบริษัทให้ไพบุลย์สืบไป อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

๔.๒.๑ ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องธาตุ ๔ ของพุทธปรัชญากับปรัชญาอุปนิษัท

๔.๒.๒ พัฒนาการแนวคิดเรื่องจักรวาลวิทยาตามแนวพระพุทธศาสนา

๔.๒.๓ พัฒนาการแนวคิดเรื่องปรมาณูตามแนวพระพุทธศาสนา